

Koós Olga

Életrajz

Koós Olga egyedül él Budapest egyik legszebb kerületének, nyugodt, csendes házában. A lakás hangulata, igazi színészlakásra emlékeztet. A falon régi képek fogadják a belépőt, a családról és egykori híres színésztársakról egyaránt. Olga arcának finom vonásai még ma is szembetűnők. A színésznő igen aktív életet él, a Radnóti Színház megbecsült tagja a mai napig. Olgával az interjúk, nagyon barátságos hangulatban zajlottak. A család és az ő története, betekintést enged, a művészvilág kulisszái mögé is.

Az apai nagyszüleim Balassagyarmaton éltek. Édesapám egész családja erről a vidékről származik. Nagypapáról annyit tudok, hogy Klein Ábrahámnak (Adolf) hívták. Balassagyarmaton született 1856-ban, és ott is halt meg 1922-ben. A nagypapa ügynök volt, de nem tudom, hogy mivel ügynökösködött. Nagyapámék hatan voltak testvérek. Az ő édesapja, tehát az én dédapám Klein Sámuel kereskedő volt. A dédnagyanyámat pedig Heller (Hillel) Leonórának hívták.

Nekem egy nagymamáról van emlékem, de az is kórházi emlék, amikor bevittek engem kb. 5 éves koromban hozzá. A nagymamát Kurczmandl Karolinának (Lina) hívták. Kecskeméten született 1886-ban. Az ő édesapja Kurczmandl Ármin (Herman) üzletvezető volt. Hogy milyen üzletet vezetett, nem tudom. Dédnagyanyámat Wahrmann Katalinnak hívták. Ő New Yorkban halt meg, de erről részleteket nem tudok.

A nagyszülők esketési anyakönyvéből tudom azt, hogy 1881-ben kötöttek házasságot Budapesten. Balassagyarmaton éltek, de amikor én már „eszméltem”, akkor már csak a nagymama élt. A család neológ volt. A nagyünnepeket megtartották, pénteken gyertyát gyújtottak. Hogy kóser háztartást vezettek-e, azt nem tudom, valószínű, hogy ők még igen. A szüleim azonban már nem voltak kóserek.

Az anyai nagyszülőkről még ennyit se tudok. Azokat egyáltalán nem ismertem. A nagypapa nagyon fiatalon halt meg, és a nagymama sem élte meg, az én születésemet. Az anyai nagypapát Bein Béninek hívták, és a Baranya megyei Magocson született 1845-ben. Foglalkozását tekintve szűcsmester volt Budapesten. Itt is halt meg 1897-ben. A nagymama Liebermann Janka volt. Róla csak azt tudjuk, hogy 1852 körül született, de semmi mást nem. A Nagydiófa utca 18-ban laktak Budapesten. Semmi emlékem sincs róluk. Nálunk nem voltak igazi nagymama kapcsolatok. Anyám

soha nem beszélt róluk. Ezeket az információkat a halotti anyakönyvi kivonatból tudom. Hét gyerekük volt: Leo, Szerén, Samu, Mária, Rudolf, Szerén, Regina. Leo 1881-ben született, Szerén 1882-ben, aki 1886-ban meghalt négy évesen. Ezért 1891-ben született egy kislány, akinek újra a Szerén nevet adták. Samu született harmadiknak 1884-ben, utána következett Mária 1887-ben és Rudolf 1889-ben. Rudolf két évesen 1891-ben meghalt. Utolsónak született anyám, Regina 1893-ban.

Anyám testvérei közül nem mindenkre emlékszem. Azt tudom, hogy volt egy Bein Leo. Neki volt egy Margit nevű felesége. A férfi nem maradt meg, a nő igen. A fiukat elvitték munkaszolgálatra. Szovjetunóban halt meg 1942-43-ban. Nagyon tehetséges zeneszerző volt, Beretvás György volt neve. Velük jóformán semmi kapcsolat nem volt. Az ő családjuk egy sikercsalád volt. Mi voltunk a „nem” sikercsalád, így nem is tartottuk egymás között a kapcsolatot. Volt pénzük, de nem tudom hogy miből. A Kodály-köröndön volt egy nagyon szép lakásuk. Zongorázott a fiuk a legelőkelőbb Duna-parti kávéházakban, és zenét is szerzett. Bárzongorista volt tulajdonképpen. A poén az, hogy a háború végén anyám és a Margit néni voltak a legnagyobb barátnők. Ez engem bosszantott, és irritált. Egyébként nagyon szép és kedves asszony volt Margit néni. Amire a társadalmi osztályok eltörlődtek, mindenki nyomorult volt, akkorra lett egy barátság. A Gyurinak volt egy húga Olga, aki diftériában meghalt, elég fiatalon. A Leoval, nem tudom, mi lett.

Szerén (Bein Szerén) nénivel, és a lányával anyám az élete végéig nagyon szoros kapcsolatban maradt. A lányát, Valinak hívták. Ők túléltek a deportálást. Szerén néni szült egy ikerpárt is, abból egy gyerek maradt életben, Oszkár. A Szerén néni nem tudom, hogy hogyan de a háború alatt meghalt. A férje túlélte. A férjének nem emlékszem a teljes nevére, csak arra, hogy Tibor volt a vezetéknéve. Annyi érdekes az ő történetükből, hogy később, Kádár János sofőrje lett.

Volt még egy Bein Samu nevű testvére anyámnak. Nem volt kapcsolat vele, de azt tudom, hogy egy púpos lánya volt. A többiről semmit nem tudok.

Bein Mariska néninek három gyereke volt, és hivatalnok volt férje. Egy lánya volt, akit Katinak hívtak. A két fiút nem ismertem. A két fiút deportálták, és nem jöttek vissza. Mariska nénivel, volt elég sokáig kapcsolatunk, ő túlélte a háborút.

Anyám a Kazinczy utcai elemi népiskolába járt 1899-1904 között. 1906-1908 között Leitner Jakab női szabó mesternél a női szabó mesterséget tanulta ki, és varrónő lett. Élete végéig varrt. Először volt egy kis saját szalonja, de a gazdasági válság alatt valahogy ez tönkre ment. Nagyon széplány volt, szép alakkal áldotta meg a sors. Később, egy belvárosi szalonban lett varróleány. Berkovics szalonnak hívták, ami a belváros előkelő ruhaszalonja volt. Anyám olyan szép volt, hogy gyakran ruhákat is bemutatott. Jött pl. a gazdag vevő, és akkor manökenek bemutatták a ruhát a szalonban. A szalon valahol a Hársfa utca környékén volt. A mama mindig ezt a varrónőiséget csinálta.

Apámék, hatan voltak testvérek. Klein Dénes volt az utolsó, ezt azért tudom, mert egy ideig nálunk lakott. Ő volt a kicsi a családban. Anyám egyik nővérének, a Mariskának akinek három gyereke volt, az ő egyik lányával kötött házasságot Dénes. Így a két család, több rokoni szálon is kapcsolatban volt, nemcsak anyám és apám révén. A Mariska egy gyönyörű szép, de nagyon kemény asszony volt. Mint az ilyen anyáknak szokott lenni, egy olyan szerencsétlen lánya lett. Itt volt ez a két szerencsétlen, és a család összehozta őket. Nem kellett volna. Ennek a lánynak lett

egy gyereke, de hogy az a Dénestől lett-e az nem biztos. Katinak hívták a lányt, ő megmaradt. Volt még két fia is, de még a nevüket sem tudom. A Dénes nem maradt meg, a háború alatt deportálták. Nem tudjuk hogy hova. Mariska túlélte a borzalmakat itt Budapesten. Hogy hogyan, azt viszont nem tudom.

Apámnak volt még egy öccse, Klein Frigyes, vele egy házban laktunk az Elemér utcában. Egy Rózsi nevű nő volt a felesége. Volt egy fiuk, de nem tudom a nevét. A Frigyes is olyan szép ember volt, mint az apám, és olyan csúnya felesége volt. A Frigyes is olyan „semmi” foglalkozású, kereskedő volt. Ők Izraelbe mentek el. A háborút még itt vészelték át, de aztán elmentek. Túl sok kapcsolat nem volt velük. Inkább anyám volt az, aki a családjával tartotta a kapcsolatot. Egy házban lakott két testvér, de valahogy nem volt olyan igazi kapcsolat a családdal. Ennek az okát nem tudom.

Klein Zoltán, aki szintén apám testvére volt, ő volt a család büszkesége. Az Adria Biztosítónál volt aligazgató. Felesége nem volt zsidó, ő volt az egyedüli keresztény a családban. Nagyon szerettük a lányt mindannyian. Ez a lány, a titkárnője volt, egy nagyon szép szőke nő. Jankának hívták, de nem tudom hogy milyen. Ott nem volt gyerek. Zoltán a háború alatt meghalt. Jankával anyám haláláig tartotta a kapcsolatot, nagyon szerették egymást.

Apám testvérei között volt még egy Klein Kornélia, aki egyedüli lány volt. Róla még a későbbiekben lesz szó. Klein Ede, aki szintén testvére volt apámnak, itt élt Budapesten. Vele soha nem találkoztam, és semmit nem tudok róla.

Apámat, Klein Emilnek hívták. Nem volt egy beszédes ember, rendkívül zárkózott volt. Ő már itt született Budapesten 1886-ban. Apámnak a Fényes Adolf a nagybátyja volt, van is egy lap tőle, amit az apám érdeklődésére küldött. *[Festő. Az 1900-as évet Olaszországban és Franciaországban töltötte. Részt vett a szolnoki művésztelep létrehozásában, 1902-től minden nyarat Szolnokon töltött. A szegényemberek élete sorozat után a plein air foglalkoztatta, festményeit világos színek, egyszerű kompozíció jellemzik. 1918 után első korszakát mesejellegű bibliai, jelképes témájú "romantikus" korszak váltotta fel. 1924-ben állami nagy aranyérmet kapott, 1927-ben Háromkirályok c. képe a varsói képzőművészeti társulat Diplôme d'Honneurjét nyerte el. Az 1929-i barcelonai világkiállításon Gran Premiót kapott. 1944-ben elhurcolták, a felszabadulást súlyos betegen érte meg. Művészete a realizmus és a plein air festés legjobb magyar eredményei közé tartozik.- A szerk.]*Hogy milyen alapon volt a rokona, ezt nem tudom. Emlegette is apám őt többször. Apám nagyon szép ember volt, szőke haja, és kék szeme volt. Régi családi iratokban maradt meg egy iskolai bizonyítványa, amely arról tanúskodik, hogy Seiner és Klinger divatáru kereskedőnél, mint tanonc, a női konfekciókereskedést tanulta ki, 1909-ben.

Apám nagyünnepek alatt mindig elment a templomba. A 2. világháború előtt péntekenként otthon volt pénteki gyertyagyújtás is. Szombaton nem dohányzott apám, erre úgy emlékszem. Apám foglalkozását tekintve részletügynök volt. Amire én emlékszem, az az, hogy táskákkal ügynökölt. Ez azt jelentette, hogy valakinek volt egy árukészlete, az abból bizonyos mennyiségű árut adott neki, és ő lakásról lakásra próbálta eladni az árut részletfizetési lehetőséggel. Mindig ment a részletért, így járt házról házra. Miután eladta a táskákat, járt vissza a részletekért. Ez akkor, egy teljesen bevált és működő dolog volt. Hogy apám éppen mit árult, nem tudom, mindig a nagykereskedőktől vette az árut. Nem tudok konkrét neveket, hogy kinek a megbízásából dolgozott, ő csak egy kis „bőröndös lehetett”. Őt megelőzően nyilván valaki más csinálta ezt a munkát. Ez akkor nem volt ismeretlen foglalkozás, hogy nagykereskedők odaadtak árut

ügynököknek, akik aztán házaltak vele. Hogy ebből aztán anyagilag hogy volt haszon, azt én nem tudom. Utolsó emlékem az, hogy táskát árult, de tudom, hogy volt előtte más is, hogy micsoda azt már nem tudom, valószínűleg ruhanemű. Azt, hogy ki volt a vevőkör arról annyit lehet tudni, hogy zsidók, nem zsidók, vegyesen voltak. Ez nem volt szempont. A környéket sem tudom, hogy merre járt. Apám nem sokat kereshetett, amire én gondolok. Szenvedélye volt a könyvkötés. Nem tudom hogy honnan vásárolta meg még „romos” állapotukban, de klasszikus regényeket Balzac, Victor Hugó, Tolsztoj még most is megvannak nekem azok a könyvek, amiket ő kötögetett. Ezt otthon csinálta.

Azt, hogy a papám hogy került Budapestre, nem tudom. Azt se, hogy hogyan ismerkedtek meg anyámmal, de biztos, hogy nem sadhenolták őket.

Anyámnak lehetett előtte egy szerelme, mert mindig valami „törököt” emlegetett. Soha nem kérdeztem meg tőle, hogy ez a török név volt-e vagy származás. Anyám négy évvel fiatalabb volt apámnál. 1978-ban halt meg. Ha nem kap egy combnyaktörést, akkor tovább is élhetett volna. Ugyanilyen „madárszerű” volt, mint én. Nagyon intelligens, jó természetű asszony volt, aki nagyon felszívott mindent az életből. Egy hihetetlenül nyitott, felvilágosult, és megértő nő volt.

Ketten voltunk testvérek, egy hét évvel idősebb bátyám volt. Ő 1918-ban született. Nagyon kevés kapcsolatunk volt, a nagy korkülönbség miatt. Klein Kornélnak hívták. Amikor a Kornélnak a barmicvája volt, akkor én hat éves voltam. Körül is volt metélve természetesen.

Én Koós Olga a Rózsa utcában születtem Budapesten 1925-ben, ahol nem sokáig laktunk. Az eredeti nevem Klein Olga volt, a zsidó nevem Lea. A Rózsa utcából az Elemér utcába, a 7. kerületbe, és onnan pedig a Hernád utcába mentünk, ez volt a végleges lakóhelyünk. Azt pontosan nem tudom, de még az is lehet, hogy volt egy Hársfa utcai lakásunk is előtte, de ez nekem homályosan van csak meg. Én úgy születtem, hogy a fejemet félre tartottam, ezért hat hónapos koromban megoperáltak, és sínben volt a nyakam. Az hogy meddig, azt már nem tudom. Valószínűleg másfél, két éves koromig tartott ez. Azt vette észre anyám, hogy állandóan egy fele tartom a fejem. Szegény el is ájult, amikor operáltak.

Kóser háztartás otthon nálunk nem volt. Azt gondolom, hogy a Rózsa utcába azért költöztünk, mert rosszabb volt a gazdasági állapotunk. Olyan emlékem van, hogy apámnak egy nagynénje lakott velünk és az még egy előző lakásban volt, úgy látszik, hogy akkor tudtunk még valakit tartani pluszban, és arra is emlékszem, előbb németül tanultam meg tőle, mint magyarul, mert ha vele voltam, mindig németül beszéltem. A család egyébként magyarul beszélt, de ez a nagynéni csak németül tudott. Ővele kezdtem el beszélni, mert ő volt a tantim. Annyit tudok róla, hogy Lea néni volt, és az apámnak volt a nagynénje. Együtt laktunk, de én nagyon kicsi voltam akkor, kevésre emlékszem. Ő vigyázott rám, amíg a szüleim dolgoztak. Hogy miért lakott velünk, nem tudom, valószínűleg azért, mert egyedül volt. Nagyon kicsi voltam, amikor meghalt. Mivel Lea néni vigyázott rám, óvodába ezért nem jártam.

Születésem után hamarosan átköltöztünk az Elemér utcába. Az Elemér utcai lakásra már jól emlékszem. Van egy emlékem, hogy olyan szegények voltunk, hogy nem volt kenyérre sem pénzünk, és a szomszédtól kellett kérni. Ez feszültséget okozott otthon. Nem tudom pontosan, hogy hányban volt ez, de én olyan hat éves lehettem, már elemibe jártam. Erre emlékszem, de azért, ez a nyomor nem volt jellemző. Ez az anyagi bizonytalanság, apám munkájából fakadt.

Az Elemér utcai lakás két szobás lakás volt, azt gondolom, hogy fürdőszoba is lehetett benne. Innen jártam elemibe. Cselédet nem tartottunk, később sem. Nem voltunk olyan anyagi helyzetben, anyám pedig mindent megcsinált, igazi háziasszony volt. Mosónő se járt, hozzánk., de arra sem emlékszem, hogy anyám nagymosást végzett volna valaha. Később se emlékszem, hogy hogyan zajlott ez nálunk

A Wesselényi utcába, a zsidó elemibe jártam eleinte, később pedig a Bethlen téri zsidó elemibe. A Bethlen utcaiba két évig jártam. Utána, egy elég érdekes történet következett.

Az én anyámnak nagy ambíciói voltak velem. A monda szerint szép kislány voltam, széke kékszemű, emiatt babának nevezték, amit később nagyon megutáltam. Teljesen az apámra hasonlítottam. Anyámnak, nagyratörő tervei voltak velem tehát, és a család úgy döntött, hogy a zsidó gimnáziumba ad. Hogy ezt ki találta ki?, Kevesen jártak ezen az alacsony anyagi szinten mint én a zsidó gimnáziumba, mert viszonylag sok pénzbe került. Addig küszködött az anyám az apámmal, míg ezt elérte nála, hogy odajárhassak, és akkor be is írtak. 10 pengő volt a tandíj havonta. Miután nem kaptunk szegénységi bizonyítványt, akkor ez nekünk nagyon sok volt. Ha lett volna szegénységi bizonyítványom, akkor kaphattam volna tandíjmentességet. Apám ezért úgy döntött, hogy átmegyek az Aréna úti polgáriba. Ami nekem halálosan elkeserítő volt. Egy éve már jártam a zsidó gimnáziumba, amikor átírtak az Aréna úti polgáriba. Én ettől lelki beteg lettem, effektíve. Visszajártam a régi osztályba, és borzasztó évet töltöttem el ott. Végül egy év elteltével, úgy döntöttek a szüleim, hogy ez nem lesz jó, mert tönkre megyek lelkileg, úgyhogy visszaírtak harmadikban a zsidó gimnáziumba. Különbözeti vizsgát kellett tennem persze, és én mámorosan visszakerültem. Valahogy 10 pengőről hat pengő lett a tandíjam. Hogy ezt hogy intézték el anyámék, azt nem tudom. Így „happy end” lett a vége a történetnek.

A gimnáziumot imádtam, körülöttem tele volt okos lányokkal. A zsidó gimnáziumban engem olyan hazafiségra neveltek, hogy nekem ez egy életre szól. Én mindig nagyon odafigyeltem a dolgokra, de én ott csak a „szereplő” voltam, mert tudták, hogy színésznő akarok lenni. Ez azt jelentette, hogy oda nagyon sok kiemelkedő képességű gyerek járt. Sokakból híres kutató lett. Engem ez különösebben nem érdekelt. Én azt már gyerekkoromban eldöntöttem, hogy színésznő leszek. Tulajdonképpen már hat éves koromban, amikor anyám beíratott balettre, tudtam, hogy színésznő lesz belőlem.

A háború előtt, mi otthon az ünnepeket megtartottuk, kivéve a széder estét. Nekem van szédertálam, de mi otthon nem csináltunk. Ahhoz olyan összejáró emberek kellettek, nálunk nemigen volt társaság. Azért a macesztortát megsütötte. Anyám azért barátkozott, járt ide-oda, de úgy hogy vacsorát csináltunk volna, arra nem emlékszem. Nem is jártunk el másokhoz.

A szüleim elmentek Újévkor a Dohány-utcába, mi meg vártuk őket. Hosszúnapkor böjtöltek. Almát is szagolgattak, de arra emlékszem, hogy az iskolában mi is szagolgattuk. Akkor nagyon kicsi lehettem, meg van egy élményem a kakasról, valami szöveget mondott a papa, de csak ennyire emlékszem [ld. kaporesz]. Anyám szigorúan betartotta a szokásokat Az érdekes, hogy 1944-ben, amikor a szőnyegbombázás volt, volt egy kétszobás lakásunk, a Hernád utcában, és ráesett a bomba a házra. Egy sarok lakás után volt a mi lakásunk, és utána még egy lakás, és úgy szakadt le három emelet, hogy közvetlenül a mi lakásunk mellett. Mi persze a pincében voltunk. Ez Ros Hasonakor volt, és úgy kezdődött el a bombázás, hogy anyám beakarta tenni a sütőbe a süteményt. Zserbót csinált, és ott volt a tepszi lerakva az asztalon, és mi leszaladtunk a pincébe.

Mikor fölmentünk, magasan állt a por a süteményen. Ez úgy megmarad az emberben.

A Hanukát az iskolában ünnepeltünk, és emlékszem, hogy játszottunk a trenderlivel. Otthon is játszottunk, egész biztos. Hanuka gyertyát is meggyújtottuk és anyám fánkot is sütött. A Hanukkát háború előtt tartottuk. Újévkor nem kaptam újruhát. Ajándékot csak születésnapomra kaptam. Ha kellett ruha, akkor varrt az anyukám. Karácsonyt, azt nem tartottuk meg, és karácsonyfa sem volt.

Az édességek közül a macesztortára emlékszem. Ezt széderkor sütte anyám. Csináltunk még rántott maceszt, és hremzlit is Pészachkor.

Anyám igyekezett zsidó konyhát vezetni. Édesfőzeléket csinált, sóletet, maceszgombócot, és libamájat is sütött.

Azt is tudom, hogy péknél sütöttük a sóletet. A mama összekészítette otthon a sóletet, letakarta egy fedővel, és egy madzaggal átkötötte, és bevittük a pékhez. Azt már nem tudom, hogy hova, azt hiszem, hogy a legközelebbihez. Ez minden pénteken így volt. Nem kóser pékségbe, az biztos. Mi nem voltunk kóserok. Nem voltak külön a tejesevények és zsírosévények nálunk. Háziáldás az volt az ajtón, természetesen. Minden lakásunk ajtaján volt mezüze.

A legjobb barátnőm, az Csöpi volt, aki nevezetes személyiség lett. Az édesanyja a fiú osztályban tanított, és őbelőle farmakológus professzor lett. Még a nagydoktoriján ott voltam, aztán öngyilkos lett. Nagyon okos volt. Az alapvető barátságok azonban nem az iskolai barátságok voltak, hanem engem balettre íratott be anyám. Nem csak ezért a bizonyos nagyratörő vágyaiért, hanem azért is, mert nagyon rossz gerincem volt, illetve neki volt eredendően, és én ezt szépen genetikusan örököltem. Ez volt egy jó ürügy arra, hogy elmehessek balettet tanulni. Ez egy életre szóló, nagyon nagy szenvedély lett. Először egy Feld Rózsi [*balettiskolája a mai Vidám Színpad helyén működött, az 1920-30-as években.- A szerk.*] által vezetett, kis „gyerekkényeztető” balettiskolában kezdtem, de aztán egy komolyabb helyet keresett anyám. Így Nádas Ferenc balettmesterhez kezdtem járni. [*Nádas Ferenc 1893 - 1966 táncos, balettmester, balettigazgató. Holczer Jakab és felesége magániskolájában kezdte balett-tanulmányait, és már 10 évesen színpadra lépett. 1913-14-ben, majd 1917-1920 között volt az Operaház tagja. Feleségével, Lieszkovszky Arankával európai revükben lépett fel évekig, majd válásuk után új partnernőjével, Marcelle Vuillet-Baummal lépett fel számos országban. 1936-ban hazatért. Az Operaház balettmestere lett és megnyitotta magániskoláját is. Saját képzési módszert alakított ki az olasz klasszikus balettpedagógia elvei alapján, és nagyszerű eredményeket ért el. Iskolája 1950-ben szűnt meg, amikor helyén megalakult az első állami balettiskola, az ÁBI.- A szerk.*] Helyileg ez az egykori balett intézetben volt, a Dexner palotában, az Operával szemben. Az első emelet, ami az Andrássy útra nyílt, ez volt a Nádas mester lakása és a baletterme. Az egész emelet az övé volt. Ott volt két öltöző, meg egy fürdőszoba, de azt nem nagyon használtuk, mert mindenki hazajárt fürödni, és volt egy nagy balett terem tükrökkel, rudakkal, úgy ahogy azt kell. Hogy ő ezt bérelte, vagy az övé volt-e, azt én már nem tudom. Általában bérelték akkor a lakásokat. Felesége is táncos volt, a gyereke később született, egy lány, ő most 64 éves. Az hogy mi zsidók vagyunk, ez soha nem merült fel nála, az utolsó percig sem. Gondolati atrocitás sem ért soha itt engem. Ő biztos tudta, hogy mi zsidók vagyunk. Annyira másról szólt akkor az élet. Itt fel nem merült ez. Itt minden a munkáról, a tehetségről, a szorgalomról szólt. Mi halálosan imádtuk a mestert. Róla és a feleségéről csak pozitívumokat tudok mondani, az egész fiatalságomat meghatározta. Nekem olyan boldog

fiatalkorom volt.

Tíz éves lehettem akkor, amikor odakerültem. Ez életem és ifjúságom nagy élménye volt. Ez egy fantasztikus közösség volt, egy fantasztikus mesterrel, akit úgy imádtunk, hogy vasárnap, amikor nem volt óra, akkor is elsétáltunk az ablaka alatt, és szerelmesen fölneztünk. A kolleginák, akikkel akkor odajártunk, szétszéledtek a világban. Ki Ausztráliába, ki Amerikába ment. Az egyik közülük, aki nekem legszorosabb barátnőm volt, az Olaszországban él, Judit, akivel a mai napig egyfolytában kapcsolatban vagyok. Ő 18 évesen ment el. Ő is zsidó lány volt természetesen. Ez úgy alakult, hogy a Nádasai az operai balerinákkal, a „hivatalos” balerinákkal is foglalkozott, akinek neve Ottrubay Melinda, Erőss Éva, Patócs Kató és Csinady Dóra voltak. Dóra egyébként a háború után, nagyon híres balerina lett. Ezek nagy nevek voltak akkor a balettben. A délelőtti operai tréning mellett, a délutáni magánórákhoz is átjártak a Nádasaihoz. Mi meg jártunk civilek. Ez a két csapat, ahol az egyikben egy sem volt zsidó lány, míg a másikban szinte csak zsidók voltak, nem kötöttünk nagy barátságokat, de nagy szimbiózisban volt egymással. Nem volt soha semmilyen antiszemita megnyilvánulás, még véletlenül sem. Egy héten háromszor volt próba. Koradélután kezdődött, és másfél óra volt egy alkalom. Úgy vártuk ezeket az órákat, mint a messiást. Imádtuk a mestert, és rajongtunk érte. Ez a gyerekkori élmény, meghatározta az egész életemet, meg természetesen a gimnázium.

A balett a háborúig tartott, egész addig, amíg lehetett. Én világeletemben színésznő akartam lenni. Sokat vicceltem már gyerekkoromban is, amikor kifiguráztam a házmestert. Amikor vége volt a háborúnak, akkor persze rögtön fölkerestem a Nádasai mestert. Nádasai nem volt zsidó, így könnyebben vészelte át a háborút. Ott találtam abban a hatalmas nagy lakásban, mert az egész emelet az övék volt, a lakás konyhájában gubbasztott ő is. Akkor azt mondta, hogy Olga most már be lehet menni az Operába. Mire én azt mondtam, hogy én nem akarok bemenni az operába, én színésznő akarok lenni. Olyan nagyon nem volt meglepve, mert az évek folyamán kiderült rólam, hogy ezek a képességek bennem vannak, azokon a vizsgákon, amiket ő rendezett. Soha nem akartam balerina lenni, de ez nekem később nagyon jó alapot adott a színészmesterséghez. A balett ruhámat mindig anyám varrta, a cipőket azt muszáj volt venni. Nem volt nyomor, de hát a balettet is, és az iskolát is fizetni kellett.

Ezzel a csapattal minden nyáron mentünk bulira, vidámparkba. Ahogy egy iskolában ez lenni szokott, évvégén. A Nádasai is jött természetesen. Ott volt. a Fülöp Viktor is, még megvan a kép is róla. Hihetetlen nagy közösség alakult ki ott akkor. Mai napig kapcsolatban vagyok a másik barátnőmmel is, aki Ausztráliában él. Ezek nagyon fontos kapcsolatok maradtak számomra.

Színházba jártunk, az Erzsébetvárosi Színházba volt bérletünk. A színház, a Dohány utca végén volt. Ott később aztán jó pár színész játszott. Oda rendszeresen mentünk, apám is. Moziba is jártunk, és az István úton volt. Később ez volt a Marx mozi.

Én a Siliga bácsihoz jártam színházba. Az egy másik gyerekszínház volt. Sokan a Lakner bácsit ismerték, ez volt a híresebb, de én nem oda jártam, hanem Siliga bácsihoz. Hetente kétszer jártam oda, ha jól emlékszem. Ott játszottam én herceget, a Hamupipókéban. Egy Tóth nevű kislány volt a hercegisasszony. Azt hiszem, kétszer szerepeltem gyerekdarabban. Élmény nem maradt meg. Nem voltam egyébként nagyon kedves kislány, és anyukám mondta, hogy nézd meg a többi gyereket, ők milyen kedvesek, csimpaszkodik Siliga bácsi ölébe, ez is úgy megmaradt érdekes módon. Minden szempontból olyan voltam, mint az apám. Sokáig zárkózott és befelé forduló

voltam. A színészek java egyébként befelé forduló és gátlásos. Nem voltam exebicionista.

Újság, folyóirat járt hozzánk rendszeresen, ha jól emlékszem a Népszava. Apám tagja volt a Szociáldemokrata Pártnak, mert valamilyen igazolvány maradt utána, onnan tudom. A papa egyébként nem járt kávéházba. Nagyon zárkózott volt, és nem volt különösebb igénye sem. Nagyon keveset tudok én az apámról tulajdonképpen. Azért is, mert a nevelési dolgokat is inkább az anyám végzete. Legfőleg, hogy pl. menjek-e balettra, és akkor azzal lehetett rávenni, hogy ennek a gyerekeknek a gerince görbe, és akkor elment a balett vizsgára, és akkor ő nagyon elégedett volt. Ők ketten jól megvoltak, nem emlékszem veszekedésre. Magyarul beszéltek egymás között. Anyám tudott németül.

Gyerekkoromban járt a család nyaralni. Volt Római fürdőn egy hely, az egész közel volt Budapesthez, és odajártunk. Az emlékemben él egy terület, ahol kis apartmanok [bungalók] voltak, és oda néha mentünk a Duna mellé. Ott tanított meg apám úszni. Egyszer kikapott az örvényből, mert majdnem megfulladtam. Egy vagy két hét volt ilyenkor a nyaralás általában. Busszal mentünk. Én úgy emlékszem, hogy a háborúig rendszerességgel mentünk ide nyaralni. Gyerektáborra nem emlékszem. Külföldön viszont jártam. Nekem élt egy nagynéném a férjével és a fiával Berlinben, és 13 éves koromban odaküldtek nyaralni. Emlékszem, mondták a nagynénémék, hogy kimegyünk a berlini strandra, a Wansee-ra fürödni, ahol egy tábla fogadott, hogy zsidóknak tilos a bemenetel. Erre természetesen emlékszem, és a reakcióra is. Igazán nem lepődtünk meg, mert ez azért már benne volt a levegőben. Csak azt regisztráltuk, hogy most már ez is, hogy már a strandról is kitiltanak. Ez az apámnak az egyik nőtestvére Kornélia volt. Ő férjhez ment, de nem német férje volt, hanem egy zsidó férfi, még Magyarországról. Teichnernek hívták. A foglalkozása bőrdíszműves volt. Egy gyerekük volt, aki még ma is él San Franciscoban, Teichner Györgynek hívják. Mikor muszáj volt, haza jöttek Magyarországra, és innen vitték el őket, és innen haltak meg. A fiuk nem tudom, hogy hogyan maradt meg.

Itt jegyzek meg egy érdekes történetet az életemből, ami hozzájuk kapcsolódik. Egy barátnőm dolgozott a Farmakológiai Intézetben, és a Tudományos Akadémiának volt két üdülője, ahová engem is elvitt nyaralni. Elmentünk egy este moziba, megvettük a jegyet, és míg elkezdődött a film, kiálltunk cigizni. Csak egy pár ember állt ott. Ott volt egy házaspár, akire ránéztem és mondtam a barátnőmnek, hogy te még ilyet nem láttál, ez pont úgy néz ki, mint az apám. Egyszer csak láttam, hogy ő is elkezd engem nézni, és kiderült, hogy ez a Teichner Gyuri volt. Ez a nézés olyan intenzív lett, hogy elkezdtünk beszélgetni. Ő volt a fia. Ők is ott nyaraltak. Hazajöttek Amerikából, mert ott éltek. Már volt két gyerekük. Ez az 1960-as években lehetett már. A lányt még Pesten vette el. Ők megmaradtak zsidónak, a lány is zsidó volt. Nem tudom mi lett belőle. A mozi után beültünk Almádiban, annak a szállodának a kávézójába, ahol ők akkor laktak. Akkor meséltek a gyerekekről és beszélgettünk a múltból. A fiuk repülő katona lett. Ez egy jópofa dolog volt az életemben.

Kornélt a háborúban elvitték az első menettel Oroszországba, és soha nem jött haza. Ez 1943-ban volt. Ugyaninnen az én későbbi férjem visszajött. Anyám annyit megtudott, hogy tifuszban halt meg. Nem volt ez pontos információ, de megnyugtató volt, hogy legalább valamit tud. Anyám ebben is fantasztikus volt. Tudom, hogy kedvence volt a Kornél, ami normális fiús mamáknál, de egész fantasztikus volt, hogy hogyan viselte ezt el egyáltalán. Ugye ma én úgy gondolom, hogy ez elviselhetetlen. Kornél polgáriba járt, és utána női szabó lett. Jól hegedült. Érdekes módon egy

olyan „naturalista” tehetség volt, zongorán, hegedűn játszott, pedig nem járt sehova tanulni. Nagyon jó hallása volt. Ő az Aréna útra járt iskolába. Őt nem akarták a zsidó gimnáziumba adni. Arról szó sem lehetett. Az, az én erőszakosságom volt, meg az anyámé. De akkor még hét évvel, azelőtt anyám sem ismerte ki magát a dolgok között. Kornél kitanulta a mesterséget, és elkezdett dolgozni. Azt nem tudom, hogy hol, mert nagyon rövid volt ez az egész periódus, amit megéltem vele.

Mielőtt elvitték volna, előtte még megvolt az esküvője, ahol én koszorúslány voltam. A lány is varrt. Ha jól emlékszem a szülők, nagyon kedves népek voltak. Azt hiszem, hogy a Teleki téren volt nekik ruha szalonjuk, de ez sem tudom biztosra, csak rémlik valami. Nem emlékszem, hogy mi volt a lány neve. Anyám nagyon jó kapcsolatot tartott a szülőkkel. Az esküvő, a Bethlen utcai templomban volt. Szinte semmit nem éltek együtt. A lány újra férjhez ment de már Amerikában, mert az egész család elment. Még az anyámnak írt párszor. Nem sokkal a háború után mentek el. Valahogy megúszták a holokausztot, de nem tudom hogy hogyan.

Az Apámat 1944 októberében vitték el, 58 éves, amikor eltűnt. Az udvarról, a Hernád utcából gyűjtötték össze. Én 16 éves voltam, amikor elvitték, azóta se tudjuk, hogy mi történt vele. Anyám annyit tudott meg, de ez is bizonytalan információ, hogy már menet közben meghalt, és nem jutott el a határig sem.

Az, hogy velünk mi történt, az egy hosszú történet. Miután az apámat és Kornélt is elvitték munkaszolgálatra, ketten maradtunk az anyámmal. Nem lett a házunk zsidóház, nem volt rokonunk a Pozsonyi úton, semmink nem volt ahhoz, hogy átvészeljük a háborút. Amikor elkezdődött, hogy ki kell üríteni a házakat, akkor fogtunk egy bőröndkét, egész nevetséges így utólag visszagondolva, én két verses kötetet, az anyám néhány tojást, beraktuk egy aktatáskába, és elindultunk, hogy megpróbálunk, a Pozsonyi útra valahova bejutni. Ez 1944 október végén-november elején volt. Fölkerekedtünk a két kis kofferrel, azt gondolva, hogy majd csak lesz valahogy. A Hernád utcából kifordultunk a Damjanich utcába, és befordultunk a Bajza utcán át, a Városligeti fasorra, ahol megállított minket egy ember, és azt mondta, hogy ne menjenek tovább, ott hordják a zsidókat. Erre mi megfordultunk és hazamentünk, de a dolog nem volt megoldva. Azért mi persze örültünk, hogy hazamehettünk. Egy magyar ember volt, ki tudja mi lett volna, ha akkor nem szól nekünk.

Volt egy csomó artista és táncos barátom. Az egykori Royal színház mellett volt egy kis kávéház a Körúton. Mi oda jártunk, elég gyakran. Oda jártak a Madách Színházból az akkori színészek, artisták is, nagy élet volt ott akkor. Szemben volt a Pálma presszóval, ami egy nagyon népszerű hely volt szintén.

Ebben a körúti kis presszóban volt az én „bandám”, híres nagy táncos trió. Egy Mexicanus nevű trió, abból a lány egy kis fekete zsidó lány volt, akit dobált két férfi. A Mexicanusból a fiúk, nem voltak zsidók. Aztán volt egy Rudas nevű testvérpár, az egyik, Pavarottinak lett a manegere később. A másik Rudas fiú elment Ausztráliába. A Rudasék is zsidók voltak. Ezekkel voltam én jóban. Egyébként ezen a helyen ismerkedtem meg a férjemmel, még korábban, úgy, hogy a Csöpi barátnőm egyedül volt éppen. Ez 1944-ben volt. És mi beakartuk mutatni a későbbi férjemet ezzel az Olaszországban élő barátnőmmel, akiről már beszéltem. Mi összeakartuk őket hozni. A Vesta mozinál, amelyik a Dob utca sarkán volt, azon a sarkon vártuk, de nem jött meg a Csöpi. Csak mi ketten a Juci barátnőm és én találkoztunk vele. Leültünk egy presszóba, ott megvendégelt minket,

ami nagyon jó volt, mert mi csórók voltunk, és utána hazakísért minket. De az Izabella utcában lakott az én barátnőm, én meg a Hernád utcában, úgyhogy ő továbbkísért engem, és ő lett a férjem. Én ezen jókat szoktam mulatni. Így ismerkedtünk meg, hogy ő keresett valakit, és én maradtam utolsónak a Hernád utcában. Hogy mennyire volt szempont az, hogy zsidó lányt vegyen feleségül nem tudom, de ez szóba se jött. Az én előttem levő menyasszonya, egy bizonyos Szigeti Zsuzsa volt, akivel együtt táncoltam. Ő nem várta meg, amikor visszajött Oroszországból. A férjemet elvitték 1942-ben Oroszországba, de a lány nem várta meg. 1942-ben vitték el munkaszolgálatra, és 1943-ban jött haza. Akkor még nem voltak bent a németek, amikor én találkoztam vele először

A férjemet Blumenthal Antalnak hívták, aki később a férjem lett. Ő Berlinben született 1915-ben. Az ő mamáját, akit Blumenthal Jenőnének (szül. Traub Janka) hívtak, elvitték az óbudai téglagyárba, vagy legalább is mi azt hittük. Ők egyébként a Kertész utca 38-ban laktak. Anyósom édesapját Traub Lipótnak, édesanyját Traub Lipótnénak (szül. Abineri Paulina Heléna) hívták. Ezeket az adatokat a fiam által készített családfából tudom. A Blumenthal család a Nógrád megyei Ó-Hutáról származik. Blumenthal Adolf, a férjem nagyapja, ott született, felesége Kohn Teréz pedig Rakonczán.

A férjemnek nem volt testvére, egyke volt. A foglalkozása szűcs volt, de sohasem gyakorolta, hanem, szőrmekereskedéssel foglalkozott. A leendő férjem a Nagyfuvaros utcában volt munkaszolgálatos és azt mondta nekem a telefonba, mert a szüleinek a Kertész utcában volt már akkor telefonja, hogy próbáljam megkeresni az édesanyját. Az apja börtönben volt ugyanis. A férjem édesapját Blumenthal Jenőnek hívták. Ő egy banális véletlen folytán, börtönbe került. A Nagykörúton, ott állt éppen, amikor egy lisztüzletet bonyolított két ember. És őt is, mint harmadik résztvevőt bevitték a Markó utcába, pedig semmi köze nem volt hozzá. Ő tehát nem volt otthon, börtönben ült. Apósomat a legjobbkor vitték be a börtönbe.

Apósom büntetése nem volt egy hosszú büntetés, kb. egy hónapig volt bent. A mamát közben megtaláltuk. Valóban a téglagyárban volt, de őket szétküldték akkor, nem deportálták. Nem tudom, hogy hol volt ez. Anyósom visszakerült, és aztán bement a gettóba. Pontosan nem tudom már, hogy ez időben mikor volt, de apósomat november végén vittem be a gettóba. A papát én vittem be a gettóba, megvártam a börtönnél, erre a férjem kért meg. Anyósom a házbelleikkel ment oda.

Apósomnak nagykereskedése volt, egy Urbán nevű nővel, ami a Fészek klubbal szemben, a Kertész utcában, a sarkon működött. Azt hiszem, hogy papírkereskedés volt. „Urbán- Blumenthal” ennyi volt kiírva a boltra. Ez még jóval a háború előtt volt.

A férjem apja egy híres bohém volt. Híres pesti bohém, írnak is róla a nagy pesti bohémok között. Nagyon jópofa ember volt egyébként, mindig azt mondták, hogy a férjem, az csak égi mása az apjának. Először is imádta a nőket. Körülrajongta őket, és ők körülrajongták őt. A mai Rátkai klub az övé volt, ahol az egyik „nő” a másik után. Hogy bérelte-e a klubot, vagy a tulajdonában volt-e, ezt sose kérdeztem. Persze ő ezt ki is használta. Az anyós nagyon intelligens volt, nem bírta volna elviselni nélküle. Szó, ami szó, a férjem is szerette a nőket.

Erről a klubról én azt tudom, hogy ez egy kártyaklub volt. Hogy ki alapította eredetileg, azt nem tudom, de ezt az „öreg” csinálta egy ideig. Az egésznap működött, délben ebéd is volt. Gondolom

napközben is kártyáztak. Az apósom, biztos ott volt egész nap. Ott azért nagy élet volt. Vegyes társaság járt oda, zsidók nem zsidók egyaránt. Én ezt csak hallomásból tudom, mert én később ismertem meg őket. Nagyon nehéz volt a feleségének, és ez az egész rettenetes volt, de ő is imádta az öreget. A végén, amikor meghalt a felesége, majd belepusztult apósom. És hát halálosan imádta a fiát. Ők viszonylagos jómódban éltek, de a jómód mellé az is hozzátartozott, hogy nagyon bizonytalan volt a dolog. Ahogy azt a sztorikból tudom, hol autó állt meg a ház előtt sofőrrel, hol albérleti szobában laktak, ugyanabban az utcában. Nagyon nagy fazon volt az apósom, egy tűneményes pasi. Az öreg mindennap hozott egy libát, nem tudtak a libamájjal mit csinálni, mert hátha jön valaki. Nagyon vendégszeretők voltak. Mindennap úgy főztek, hogyha valaki teljesen véletlenül betoppan hozzájuk, legyen mivel megkínálni őt. Mindenkit megvendégeltek, teljesen mondeggy volt, hogy milyen viszonyban voltak az illetővel. Nagyon barátságos emberek voltak. Nekem fantasztikus kapcsolatom volt az anyósékkal. Mindenki boldog volt ezzel a helyzettel. Nem emlékszem egyébként, hogy tartottak volna cselédet. Volt egy nagymama még az én ismeretemben, a mamának a mamája, aki ott virtsaftolt. A nagymama is a Kertész utcában lakott velük, és a klub a szomszéd házban volt. A férjem családja nem nagyon volt vallásos. Ez egy neológ család volt. A háború után anyósom, de édesanyám is, egyre kevesebb szokást tartott meg, legfeljebb nagyünnepen böjtölt, meg sütött, meg csinálta a kuglófot.

Visszatérve a mi háború alatti sorsunkra, a következőkre tudok visszaemlékezni. Amikor a férjem telefonált, hogy próbáljam az édesanyját megtalálni, énnekem az első utam a zsidó gimnáziumba vezetett, mert tudtam, hogy az egy gyűjtőhely volt. De nem úgy gyűjtőhely, hanem tudtam, hogy ott sok zsidó van, de nem tudtam, hogy honnan vannak, hogy lehet ide bejutni. Ott egy fiatal munkaszolgálatos fiú volt, aki „tette- vette” magát nekem, én meg mondtam, hogy miről van szó, és ő mondta, hogy nem lehet ugyan bemenni, de majd ő segít nekem keresni a mamát. Volt egy listája, és név szerint kereste anyósomat. Miközben nézte a mamát a nevek között, én ott láttam, hogy nagyon sok zsidó van bent. Megkérdeztem a fiút, hogy kik azok, akik itt vannak, és azt mondta, hogy néhány gazdag zsidó, aki elmenekült külföldre, és a rokonságát itt helyezte el. Egy német őrnagyot lefizettek, és ide sok zsidót menekítettek be. Ez az épület, a pincéig tele volt emberekkel. Már akik a pincében voltak, már úgymond „belógottak” voltak, nem a rokonság. Ez a fiú akkor azt mondta, hogy jöjjünk mi is ide anyámmal. Akkor hazamentem, és mondtam anyámnak ezt a dolgot. Szereztünk egy lovaskocsit, de hogy honnan nem tudom, és fölpackoltunk rá három matracot, és a kis motyónkat, amit éppen ellehetett a kocsin vinni, és odamentünk. A házmester is segített pakolni, aki egy nagyon rendes ember volt. Oda akkor bekerültünk, és ott lett nekünk a pincében egy kis helyünk. A pincében azért voltak helyiségek, mert amikor elkezdődött a „cirkusz”, akkor a zsidó gimnázium ipari osztályokat létesített, azt gondolván, hogy ebből nem végzetes dolog lesz, hanem majd akkor nem „tőzsdésnek” mennek, hanem iparosoknak. Helyiségek voltak szakácsnak, lakatosnak, asztalosnak kialakítva. Ezekbe a helyiségekbe szivárogtunk mi be, egymás hegyén-hátán. De biztonságban voltunk, és kosztot is kaptunk. Anyósoméék közben, a gettóban vészelték át a háborút.

Mi itt maradtunk anyámmal egészen a felszabadulásig a zsidó gimnáziumban. [Id. Ruhagyűjtő század – A szerk.]Az első élmény az volt, hogy van egy hely, ahol le lehet feküdni. Van wc, lehet mosakodni, és enni is adnak. A körülményekhez képest örülnünk kellett. Azt hiszem, hogy aki itt volt, és normálisan gondolkodott, az örült. Ez szerencse volt, mert egyfajta védelem alatt voltunk. Közben volt egy kis epizód az ottlét alatt. Elkezdődött a nyilasuralom, és itt volt ez a hatalmas ház,

rengeteg zsidóval. Ez a lefizetett német őrnagy, a két kapuhoz 9 tábori csendőrt rendelt oda. Soha nem próbáltak egyébként senkit bántani. Soha senkit nem inzultáltak, addig, amíg egyszer csak be nem törtek a nyilasok. Kivittek az udvarra, lerendelték az egész házat, voltunk vagy háromezren, és a kezükbe vették a listát. Akik bekerültek a gimnáziumba, egy listán fel voltak írva, név szerint. Én annyira csodálkozom, még most is, amikor éppen ezt mesélem. Hogy ennek a nagy tranzakciónak nem lett következménye. A német őrnagy, és a gimnázium között, volt egy motoros futárszolgálat. Szerintünk, az egy zsidó fiú volt. Fölállítottak minket egy sorba. Fogták a papírokat a nevekkkel, és elkezdtek olvasni a neveket egyenként. Akinek a nevét mondták, ki kellett állni a sorból. És ez így ment egy darabig. A motoros futár, közben elment. Nem tudom pontosan mi történt, de ebből a névsorolvasásból, ebből a tempóból elkezdődött egy rohamolvasás. Az emberek nem is tudták, hogy hova rohanjanak, olyan gyorsan kezdték olvasni a neveket. Ha ott maradnak, nem tudom, mi lett volna. Közben kaptak egy hírt, hogy el innen a „francba”. Engem nem szólítottak, mert nem jutottak oda a névsorban. Aztán csak egy rohanás volt. Közben, míg ez volt, addig akinek még volt ékszere, jegygyűrűje, azt elvették. Ez egy mesészerű pillanat volt: megjelent a motoros futár és hirtelen elmentek a nyilasok.

Később, december elejére, aztán elkezdett a helyzet romlani. Kevesebb lett a víz, telítődtek a wc-k, szóval ahogy ment előre az ostrom, egyre keményebb volt a dolog. Karácsonyra elbúcsúztak a tábori csendőrök. A szó szoros értelemben elbúcsúztattuk őket. Azok levették a ruhájukat, sapkájukat, kértek civil ruhát, és elmentek. Borzasztó rendesen viselkedtek.

Nekem volt ott egy barátnőm, ma Izraelben él, őt még a gimnáziumból ismertem. De nem érettségizett velünk, és ővele barátkoztam ott. Persze állandóan „nyavalyogtunk”. Nekünk volt egy matracunk, ott aludtunk anyámmal. Hogy hogyan telt ott az élet, nem igazán tudom. Kimehettünk az udvarra, arra emlékszem. Én persze kilógtam a gimnázium területéről. Amikor jöttek a szeméért kocsival, akkor kikönyörögtem magam, visszafelé a tábori csendőrökkel visszasírtam magam, mindenféle történettel. A fiatalság motivált hogy kiszökjek, meg a „ki kérem magamnak”. A dafkeség, hogy nem rakok fel egy csillagot! Nem, félttem egyáltalán. De szegény mama! Főleg azóta, hogy anya lettem, jobban át tudom érezni, azt, hogy ő mit élt át. Szóval mindig kiszöktem, hogy találkozzam a barátaimmal a Royalban. A presszó működött végig. Én csak bementem oda olyan természetesen, mintha nem is lenne háború. Bármikor lehetett volna igazoltatás, de az ember abban a korban nem gondol ilyenekre. Inkább az anyámat sajnáltam. Utólag visszagondolva, hihetetlen milyen „félelmet” csináltam neki. Nekem akkor még nem volt sok kapcsolatom a művészvilággal, csak ez a kis nyüzsgés az artisták között. Én jól éreztem magam, mert „brancsbelinek” éreztem magam. Úgy éreztem, hogy már én is vagyok valaki. Csak erre az életérzésre tudok visszagondolni. Nem igazán tudtunk magunkkal mit kezdeni akkor, ez az igazság.

1944 októberétől, a felszabadulásig voltunk itt. Az elején egész jó volt. Sokat beszélgettünk, ismerkedtünk. Az ember fantasztikusan le tudja szállítani az igényeit, és meg tudja találni a túlélésnek a pszichológiáját. Mindaddig, míg villany és wc használható volt, addig nem volt gond. Aztán fölépítettek az udvaron, ilyen reterátokat. Az is valami volt. Hogy pl. hogyan mostak ott, nem tudom. Anyám biztos csinált ilyesmit.

Amikor a gimnáziumban voltunk, akkor rendes koszt volt. Háromszor kaptunk enni egy nap. Amikor megtörtént a fölszabadulás, volt alapanyag kalácsot sütöttek. Háromezer emberre főztek ott, soha nem derült ki hogy honnan hozták. Biztos van, aki ezt tudja, de én nem. Ezt én a mai napig nem

értem, hogy ezeket a dolgokat hogy lehetett megszervezni. Egyébként a Ráday Imre [(1905-1983), színész, rendező (színész; rendező, érdemes művész (1959), kiváló művész (1969). Még középiskolai tanulmányainak befejezése előtt beiratkozott Rózsahegy Kálmán színiiskolájába. 1923-ban a Veszprém-Székesfehérvári Színház tagja, innen került Kaposvárra. 1926-ban a berlini UFA filmgyár szerződtette három évre. A Csárdáskirálynő némafilm-változatában Bóni gróf szerepét játszotta, és további hét film vezető szerepét osztották rá. Hazatérése után (1929) rövid ideig a Belvárosi Színház tagja volt, 1930-tól a Magyar Színházban játszott, itt drámai szerepek mellett zenés vígjátékokban is fellépett. 1935-ben a Vígszínházhoz szerződött. Itt bontakozott ki jellemábrázoló tehetsége. A II. világháború előtt másfél évig Hollandiában vendégszerepelt. Hazatérése után 1945-ig csak esetenként léphetett fel. 1945-46-ban a Nemzeti Színház tagja volt, majd tíz éven át különböző fővárosi színházakban játszott (Pesti Színház, Fővárosi Operettszínház). 1957-ben a József Attila Színházhoz szerződött, ahol nemcsak játszott, de rendezett is. 1950-1956 között színészmesterséget tanított a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. Egyike volt a legszebben beszélő színészeknek. 1967-ben ő volt az első színész, akit kitüntettek a szép művészi beszédért járó Kazinczy-díjjal. Nyugdíjba vonulása után (1971) feleségével, Pápay Erzsivel közös előadásokat tartott Vers-Muzsika-Próza c.-mel. Gyakori szereplője volt a Magyar Rádióknak. A hetvenes évek elején az Élet az éveknek c. műsor műsorvezetője volt. Utoljára Zsolt Béla Erzsébetváros c. darabjának főszerepét játszotta mint vendég a Thália Színházban. – F. sz.: Morell tiszteletes (Shaw: Candida); Vőlegény (Hunyady Sándor: Júliusi éjszaka); Péter (Eisemann Mihály: Egy csók és más semmi); Razumihin (Dosztojevszkij: Bűn és bűnhődés); Pali (Hunyady Sándor: Lovagias ügy); Tréner (Hunyady Sándor: Havasi napsütés); Beretvás Jenő (Lengyel Menyhért: Tihamér); Florent (Cocteau: Szent szörnyetegek); Dubedat festő (Shaw: Az orvos dilemmája); Bányai (Schönthal: A szabin nők elrablása); Linyajev, majd Csuganov (Osztrovszkij: Farkasok és bárányok); Zalai Sándor (Kállai István: Kötéltánc); Orbók (Gyárfás Miklós: Egérút); Szilasi tanár (Németh László: Nagy család); Kardos (Zsolt Béla: Erzsébetváros). – I. f. Dunaparti randevú (1936); A hölgy kissé bogaras (1938); Dollárpapa (1956); Alba Regia (1961); Puskák és galambok (1961); Falak (1968); Déryné hol van? (1975); Kísértet Lublón (1976); Angi Vera (1979); Keménykalap és krumpliorr (1978); Mestersége: színész (tv, 1982). – Irod. Cenner Mihály: R. I. köszöntése (Pesti Műsor, 1980. szept. 10.); Gyárfás Miklós: Kis vallomás R.-ről (Film, Színház, Muzsika, 1983. ápr. 2.); Szatmári István R. I. (Rádió Televízió Újság, 1985. szept. 8.). – A szerk.], és a családja is ott volt.

A későbbi férjemet közben elvitték Bergen-Belsenbe, és nagyon kevesedmagával visszajött, egész fantasztikus módon. Ugye 1944 márciusban jöttek be a németek [Id. német megszállás – A szerk.]. Ő Nyíregyházáról jött vonattal, ott valami szörme ügylete volt éppen. Már tele volt SS-ekkel a pályaudvar, amikor megérkezett. Aztán őt megint behívták munkaszolgálatra, valamelyik téglagyárba, és onnan vitték el Bergen-Belsenbe. Ez egy kicsit akkor váratlan volt, nagyon hirtelen történt minden. Nem látta az ember sem a jövőt, sem a holnapot. Se távolabbra, se közelebbre.

A férjem keveset beszélt Bergen-Belsenről. Ő ott követ tört, és az hogy ő megmaradt, az egy véletlen. Mesélte hogy vitték őket egy kocsival, és bizonyos embereket leszállítottak. Ez még a költörés előtt volt. Akiket leszállítottak, azokat gázkamrába vitték, akik nem éltek túl. Ez egész fantasztikus, hogy ő ezt hogy élte túl, mert ő egy abszolút gyenge ember volt. A családi szeretet tartotta őt egyben. Nem tudom pontosan, mennyit volt Bergen-Belsenben, olyan 4-5 hónapot lehetett.

Amikor vége lett a borzalmaknak, akkor visszamentünk a lakásba, a Hernád utcába. Először is kanyaróm lett, ez már hazatérésünk után pár napra jött ki rajtam. Volt egy nagy cserépkályhánk, amiben fűtött anyám. Ott megtaláltuk lisztet, amit anyám amikor elmentünk, eldugott. Annak idején, amikor bementünk ebbe a gimnáziumba menekülve, akkor otthon volt két tojás, amit bevittünk oda. De hát ott kaptuk a kosztot, azt mondta anyám, itt a liszt, itt a tojás, ő palacsintát fog sütni. Végül is ráült a sámlira, amiben a fát töltötte a kályhába. Bekeverte a palacsintát, és véletlenül meglökte a palacsintás tálat, és kiborult az egész, és így nem lett palacsinta. Ez a mozzanat, nagyon megmaradt bennem. Ez a két tojás megmaradt valahogy, egész fantasztikus módon. Elég dühítő volt persze, hogy főleg amikor az ember nagyon éhes, akkor ilyesmi történik.

Megtörtént a felszabadulás, és a férjem nem jött haza. Végül is ugye megmaradt az én anyám, és megmaradtak a jövőendő férjemnek, tehát Blumenthal Antalnak is a szülei. Így hárman vártuk a fiukat. Minden nap lementünk a Szabad Nép szerkesztőségébe. Ez a Blaha Lujza téren volt. Ott mindig ki volt egy lista téve, a túlélőkről. Minden este ez volt a program. Végül is 1945 augusztusában megtaláltuk a listán. Akkor még az hosszú idő volt, míg hazajött, de attól kezdve reménykedtünk. Én ebből arra emlékszem, hogy megérkezett, és állt ott 15 kilóval nagyobb ember, mert egy amerikai támaszponton föl hizlalták őt. Amerikaiak szabadították fel őket, és a felismerhetetlenségig meghízott. Álltunk a szobában, senki nem tudott egy szót sem szólani, drámai pillanat volt. Az ember felméri az egyiket, felméri a másikat. És akkor elkezdődött az élet. Én visszamentem a Hernád utcába anyámmal. Az ő szülei a Kertész utcában maradtak, ő is ide érkezett meg. Aztán elkezdtük az életet.

Én 1946-ban kerültem a Royal Színházba, és ott három régi kolléganőmmel elkezdtünk dolgozni. Ez akkor egy revűszínház volt. Egy zseniális koreográfussal dolgoztunk, aki aztán elhagyta az országot. Mivel ez egy revűszínház volt, könnyed táncos darabokat adtunk elő. Ezek tulajdonképpen ún. táncképek voltak, és abban voltunk négyen lányok. Ilyen „girardi” kalapos, esernyős táncos program volt. Van egy képem is, valamilyen sellőnek vagyok felöltözve. Ez nem egész egy évig tartott. Igazgató váltás volt, azt hiszem, aztán mi is szétszéledtünk. Elkezdttem keresni, hogy hova lehetne menni, mert én színész szerettem volna lenni. Kerestem iskolát, és megtaláltam az ún. Színész Egyesület Iskoláját. Ez egy folytatása volt egy régi színiiskolának, de ez nem a Színművészeti Egyetem volt, hanem egy másik színi tanoda. Ott a Rátkay Márton volt az igazgató, aki nagy márka volt, és nagy név a szakmában. Ezt a tanodát, egy fél vagy egy háromnegyed év után megszüntették. Maradt csak a Színművészeti Főiskola [Ma már egyetem. – A szerk.]. Akkor át kellett felvételizni, fölvettek a harmadik évfolyamra, ami nagy győzelemnek számított. Ez már 1948-ban volt. Osztálytársaim voltak Szirtes Ádám, Kohut Magda, Keres Emil, Mensáros László. Én ott nagy sikerrel működtem egy ideig. De aztán egy szörnyeteg időszak következett. Ez volt a legvéresebb korszaka a kezdeti szocializmusnak. Nekem ugye volt egy szőrmekereskedő szeretőm, ami nagy „polgári blama” volt. Röviden szólva, kreáltak egy koholt vádat, amiről egyetlen egy interjúban sem beszéltem, és most sem fogok. A lényeg az, hogy „kinyírtak”, a Mensáros Lacival együtt. Azok, akik ezt tették, azok fontos híres emberek lettek. Rendes bírósági tárgyalást csináltak, és szereztek maguknak a mi baráti körünkől tanukat. Ez egy nyitott bírósági tárgyalás volt. Meg voltak ők is félemlítve, és mondtak rólunk rosszakat természetesen. Olyan sok rosszat nem lehetett mondani rólam persze, mert én egy kispolgár lány voltam, de az kétségtelen, hogy akkor ez elég nagy „bűnnek” számított. Ez 1948-ban volt. Persze volt, aki megvédett. Voltak olyanok, akik maguktól felszólaltak, és a védelmükbe vettek. Például

egy fiatal rendező hallgató, később színházigazgató lett Pécsen, akinek a nővérével egy osztályba jártam a zsidógimnáziumba, aki akkor fölállt mellettem. Volt még egy valaki, aki mellém állt, ő annak a bizonyos barátnőmnek, akinek nemcsak a mamája, hanem a nagynénje is algebra tanárom volt nekem, annak a fia volt. Ezek ketten fölálltak a védelmemre, és ettől úgy megbillent az egész, nem lehetett kísértálatni minket, mint veszteseket. Végül is csináltak harmadévből egy rostavizsgát, én a Mensáros Lacival, akivel egyébként is sokat dolgoztunk együtt, csináltunk egy Ibsen jelenetet, és a végén közölték, ezt a nagyon érdekes mondatot mondták, hogy a „tehetségben való visszafejlődés” miatt elküldenek. Így elsétáltunk kirúgva a főiskoláról.

Nagyon szomorúak voltunk, és egyenesen a Várkonyihoz [Zoltán] mentünk. Ő persze fel volt háborodva. A Várkonyi és a Major [Tamás] egykor együtt ellenálltak, aztán persze szemben álltak, mert a Várkonyi nagyon nem értett egyet a diktatúrával, és annak az összes velejárójával. Mind a ketten odamentünk, mind a ketten játszottunk mint főiskolások az ő színházában. A Várkonyinál Laci játszott egy Wildeben [Oscar], én játszottam egy norvég darabban. A színház Művész Színház néven volt ismert, ami a mai Újszínház. Annak ellenére történt ez, hogy kitettek engem a főiskoláról.

Az Andrássy úton volt egy kamaraszínház, ahol kvázi lehetett volna protekció éppenséggel, és játszhattam volna ott is, de nem lett ebből semmi. Az már csak hab a tortán, hogy ebben az állapotban eltörtem a lábam, és hát semmit nem csinálhattam, és közel voltam ahhoz, hogy egész komolyan kimenjek a „lélekvilágból”. Akkor az ember nagyon komolyan vette ezeket a dolgokat. Aztán „romosan” sétálgattam, és a szovjet-magyar baráti társaságban voltak időnként szereplések, és nagy nihilizmussal töltöttem az évet. Nem nagyon emlékszem, hogy miket játszottam itt. Aztán valahogy egy év vagy két évvel utána, kaptunk egy értesítést, hogy felülbírálják a főiskolán azokat, akiket eltávolítottak. Úgyhogy elmentünk, azt hiszem, hogy a Gobbi Hilda volt ott meg, egy Jákó Pál nevű színész, aki a szakszervezetnek volt a főembere, és ők akkor rehabilitáltak és engedélyt adtak a közreműködésre. A főiskolát soha nem végeztem el, de onnantól játszhattam, soha nem volt ebből később gondom. Így hát szerződési lehetőséget kaptunk. Így aztán Szegedre szerződtem, akkor már 20 éves voltam. Diplomát, azt nem kaptam, de szerepelhettem. Ez már akkor nem volt olyan érdekes, és nem is vették ezt olyan szigorúan.

A Hont Ferenc volt az igazgató. Ő egy szegedi híres nagykereskedő Holzer nevűnek volt a fia. Az én apám valaha, ennél a kereskedőnél volt kereskedősegéd. Azt tudom, ami erre vonatkozik, hogy 12 éves koromban, a Hont Ferenc rendezésében egyszer bekerültem a Bethlen téri színpadra, ez még a háború előtt volt. Volt egy zsidó előadás iskolások adták elő, és én akkor gyerekként benne voltam ebben a darabban, azáltal, hogy az apám, a Holzeréknek dolgozott. De ez még nem lett volna elég, hanem volt egy örökösödési per a családdal kapcsolatban, én erről többet nem tudok, csak annyit, hogy az én apám ebben a perben koronatanú volt. Ezért én sokat játszhattam nála.

Ott Szegeden aztán férjhez mentem. Ahogy azt akkor mondták „pártutasításra”, mert akkor nem lehetett csak úgy együtt élni, ezt valahogy törvényesíteni kellett. A férjem lejött Szegedre, és ott egy kis „libazsíros” esküvőt tartottunk. Ez azt jelentette, hogy két tanúval, és egy kis vacsorával házasodtunk össze. Nem volt vendégsereg, templom, semmi. Nem éltünk ott, mindig ingáztam Budapest és az aktuális vidéki színház között. A Kertész utcában laktunk, közben az ő szülei meghaltak. A háború után anyósom szinte rögtön, mert rossz volt a szíve. A férje, nem sokkal utána. Apósom nem volt egy hűséges férj, de imádta az asszonyt ettől függetlenül. Elhalt a család,

a férjemnek nem volt testvére.

A Kertész utcai lakás állt egy előszobából, volt egy igen nagy helyiség, ahol üvegfallal le volt választva a konyha, és az előszoba, ami tulajdonképpen a cselédszoba volt. Utána volt még két szoba, egy háló, és egy fürdőszoba. A második emeleten laktunk. Ez a ház valamikor egy zárda volt. Gyönyörű hatalmas barokk ajtók voltak a főbejáratnál, és volt egy nagyon szép cserépkályhánk is, ami most a fiamnál van.

A férjem a háború után, folytatta a szőrmekereskedést. Az ő szakmája szűcs volt, varrni nem varrt soha, de a szőrméhez nagyon értett. Elment pl. Bulgáriába, (az irha, az magyar találmány egyébként), és onnan hozta az árut. Ő bőrt hozott, nem kabátot, és itt csinálták meg. Alapanyagot hozott, és neki rengeteg kapcsolata volt. Aztán később, amikor már nem lehetett maszekolni, akkor a Pannónia Szőrmegyárban dolgozott. Nem tudom megmondani, hogy mint micsoda, de a kereskedéssel foglalkozott. Hol tanulta meg ezt a szűcsmesterséget, azt nem tudom. Ő három polgárit végzett. Nem tudom, hogy hova járt polgáriba. Tíz év volt köztünk. Ő annyira tartotta a vallást, mint én. Szombaton ő sem gyújtott rá, mintahogy az apja sem. Nálunk is volt egy ideig gyertyagyújtás, amíg a szüleim éltek.

Én két évig voltam Szegeden, 1949-51. Akkor én már Szegeden csodaszép szerepeket játszottam. Első szerepem a Titánia volt. Utána eljátszottam az összes marhaságot. „A moszkvai jellemben” aztán a „Szabad szélben” játszottam. Orosz nagyoperettet, „Csillagtárna”, a „Liliomfiban” Kamillát, Gorkij „Ellenségeket”, szép szerepeket játszottam. Szegeden akkor egy Benkő Miklós nevű valaha nagyon jó színész volt. Aki a háború alatt az üldöztetés miatt nem játszhatott, és paprikával kereskedett. Csak úgy hívták őt, hogy a „paprika ügynök”. Nagyon jó színész volt. Meg hát nem tudott ő színházat igazgatni. Szeged akkor drámai helyzetbe került. Szeged volt az ország harmadik legnagyobb állami színháza. Volt a Nemzeti Színház, és az Opera Budapesten, és a szegedi Nemzeti Színház. Híres nagy színház, nagyon sok híres színésszel. Azt leszállították a vidéki színházak szintjére, és ez egy minőségi zuhanást is jelentett. Rémes volt, és sokan megsértődtek. Én aztán fölöttem ebbe az ún. Revüszínházba, és nagyon boldogtalan voltam. A házasság miatt jöttem föl. A Revüszínházba kellettek táncosok. Én a tánctudásom folytán rögtön felvételt nyertem. Én ott borzalmas éveket töltöttem, nagyon szenvedtem. A légkör ugyan nagyon jó volt. Édesek voltak ezek a darabok, és egy olyan társaságot ismertem meg, pl. mint Kazal László, aki egy olyan édes pali volt, hogy azt el se lehet mondani. A Fejes Terike például, ő is egy bűbájos ember volt. Nem szerettem itt lenni, mert a műfajt annyira nem szerettem.

A fiam 1956-ban született, és úgy döntöttem, hogy amíg kicsi, nem vállalom munkát. Két évig nem voltam sehol. 1958-ban lementem Pécsre, és ott hat évet töltöttem. A szabadidőt Pesten töltöttem. Sokat vonatoztam éjszakánként, olcsón. Volt kedvezményes jegyem, de hát még így is drága volt. Inkább tízkor fölültem a vonatra, ott aludtam, és hatkor megérkeztem, és akkor már a gyerek ébredésénél is ott voltam. Aztán Győrbe is hívtak egy szerepre. Nem szerződtem le, csak egy szerepre. 28 éves voltam akkor. Közben volt a Royal, de azt bezárták, mert átépítették, és volt a Nyár utca sarkán egy színház, ahol egy Békefi darabot játszottunk. Mezei Máriával, kettős szereposztásban játszottuk. Akkor nagyon nagy barátság szövődött közöttünk. Ő már akkor nem volt fiatal, idősebb volt jóval nálam. Én először nagyon meg voltam hatva, őneki pedig jól jött valaki. Ott volt akkor Turai Ida, Vay Iluska, Mednyánszky Ági, akivel én a mai napig jóban vagyok. A Békefi írta a darabokat, aki egy tüneményes pasas volt. Azt hiszem, hogy négy-öt darabot

bemutattunk ott. Ez után hívtak engem Győrbe. Berta Lajos: Szerelem című darabjában játszottam. Onnan hívtak Szolnokra, a Keres Emil, a „Kőszívű ember fiai”, Alfonzin szerepére. Engem, meg a Mednyánszky Ágit. Ott aztán elmélyült a mi barátságunk. Együtt laktunk a Tisza Szállóban, és rengeteget röhögtünk. Ott fogant meg az én gyerekem is, mert közben nekem elment két terhességem, és volt egy hat-nyolc hónapos tolerancia, ami azt jelentette, hogy nem eshettem teherbe, és az első „nem toleranciából” teherbe estem. A férjem mindig ott volt, ahol éppen játszottam. Igyekezett mindig pár napot nálam tölteni.

Pécsen nyolc évig voltam ez egy jó korszak volt. Kezdtem az Esőcsinálóval. Eljátszottam a legszebb Shakespaire drámákat. Játszottam az Ármány és Szerelmet, Albint. Több száz szerepet játszottam. Avar István, Tomanek Nándor, Szabó Ottó, Fülöp Zsigmond, Margittay Ági voltak a partnereim. Az egy nagy korszaka volt a színháznak. Katona Ferenc volt a direktor, Lendvai Ferenc volt a rendező. A Lendvai Ildikó papája. Két nagy páros volt. A pécsi színház is fantasztikus volt. Aztán elmentek a Lendvaiék, én elmentem Miskolcra, ami nem volt összehasonlítható, de azért ott volt Lilafüred és az uszoda. Az nagyon meghatározó volt. Játszottam a Helló Dollyt, és az egyik szervező látott engem ebben, és megkerestek engem a Kecskemétiak. Ez nagy változás volt. Átmentem Kecskemétre, ahol a nagyon híres Radó Vilmos volt az igazgató. Ékszerdoboz volt ez a színház. Ün. „Dali társulat” volt, könnyelmű társaság volt. Egyszer meghívtak a Macskajáték ősbemutatójára Szolnokra. Székely Gábor rendezte, akkor került ki a főiskoláról.

Jött 1956, akkor született meg a fiam, Bakos-Blumenthal Péter, itt Budapesten. Akkor két évig, csak ritkábban dolgoztam. Időnként elhívtak egy-egy szerepre. A terhesség alatt nem játszottam, mert veszélyeztetett terhes voltam. Ez nem volt gond nekem, biztos más színésznél ez gondot okozott, de nekem ez nem, mert két vetélés után az ember görcsösen akarta a gyereket. Én jöttem mentem, hasonlóan a férjemmel. A fiam születése előtt sokat ingáztam Budapest és valamelyik vidéki színház között. Férjem pedig a szőrmekereskedése miatt utazott sokat külföldre. A férjem minden darabban megnézett, és nagyon büszke volt, és imádott a művészek között lenni. Ő valaha bohóckodott, Óbudán, a Kisfaludy Színházban. Erről sokat nem tudok. Ő, mint fiatal, úgy kezdte, hogy megpróbált színész lenni, de az is kiderült, hogy ez nem megy neki. De ő a bohóckodást nem tanulta. Volt hozzá affinitása, a fiamnak is van. A fiam is színész akart lenni, de én mindig mutogattam neki a negatívumait is a pályának. A férjem imádta a színházat, és boldog volt, hogy belekerült ebbe az egész színészvilágba. Ő nagyon forszírozta, hogy ezt én csináljam.

Egy ideig a férjem is vezette az apósom klubját, de akkor már nem volt a férjem. Olyan érdekes volt ez később, hogy teljesen átvette az apja szokásait. Érdekes dolog ez. A férjem egy szelíd ember volt, az apósom meg egy angyal, de egy pillanat alatt fölszökött a vér a fejébe, ha valami nem tetszett neki, teljesen vörös lett a feje. A férjemre ez nem volt jellemző, és amikor ő is odakerült a klubba, teljesen az apját utánozta.

Egy időben, a Royal presszó is az apósomé volt. Ez már a háború után volt. Pár évig tartott. Azt én most nem tudom, hogy csak az üzletvezetője vagy a tulajdona is volt. Talán bérlemény volt. Ez a presszó, apósom haláláig ment. Anyósom szegény úgy kapott agyvérzést, hogy ott ültünk együtt a presszóban.

A férjem később, az 1960-as években, az MTK focicsapatnak, lett az intézője. Nagyon sikeres időszakban, a 1960-as években, amikor a híres 6:3 volt. Az egy nagy sikertörténet volt, mert pl. a Bozsik, Hidegkuti Nándor, akkor ott játszottak. Voltam is a Nándiéáknál Fiumében, ott volt kint edző

az 1970-es években a Hidegkuti. Zsidójátékos nem nagyon volt az MTK-ban. A vezetőségben inkább voltak zsidók. A férjem természetesen MTK drukker volt, de hogy ő, hogy lett intéző, azt már nem tudom. Mindig ott nyüzsgött körülöttük. Egyébként a férjem, egy nagyon édes „pali” volt, és nagyon szeretetre méltó. Ő már innen ment nyugdíjba. Sok rádióinterjú készült vele. Az egész sportszakma ismerte, és nagyon elismerte.

A mi házasságunknak a gyerek születése után lett vége. Így én részben egyedül neveltem őt, de ha én vidéken voltam, akkor az anyám segített. A férjem anyámmal maradt végig. Ez egy nem szokványos dolog, de ez nálunk nem okozott problémát. Így ment ez a gyerek 10 éves koráig tartott. Első évben nem vették föl a fiamat a Közgázra, a másodikban levelezőre vették, és a harmadik évben átmehetett nappalira. A Péter közgazdász doktor lett, és pénzügyes, egy bankban dolgozik. A fiam mindig színész akart lenni. Angolul, franciául, olaszul és spanyolul is beszél. Olaszországban tanult. A Kölcseybe járt, egészen elképesztő hallása van. Dolgozott Franciaországban is. A spanyolt az egyetemen vette föl.

A vidéki színész élet valahogy így zajlott. Először mi színészek, albérletet vettünk ki, később pedig lettek úgynevezett színészházak. Ezek garzonlakások voltak, aminek a rezsijét kellett csak fizetnünk. Szünnapokon általában hazamentünk, először vonattal, később már lett kocsim és akkor azzal jártam. Nekem elég hamar lett autóm. Hétfőn mindig szabadnap volt, és hát az ember nem volt minden darabban benne, voltak közben szünetek. Rendszerességről ebben a szakmában nem lehet beszélni, csak rendszertelenségről. Mondjuk, ha két napig nem volt dolgom, akkor hazamentem. Pécs és Miskolc volt távoli hely, a többi nem igazán. Pécsen 1958-1966 között voltam, Miskolcon 1966-1970 között. Általában nem főztünk, a színház büféjében ettünk. Ha például nem próbáltam, csak esete felléptem, akkor is bementem a színházba ebédelni. Kecskeméten egy három emeletes panelház, tele volt színészlakásokkal nagyon messze a színháztól. Kecskeméten volt színészlakás régebben is, de az szörnyű állapotú volt. Fiamat mindig azzal akartam eltéríteni a színészpályáról, hogy mutattam neki, hogy itt is lehet lakni, ilyen körülmények között is. Ez a ház egyébként műemlékszámba ment később. Ez öt percre volt a színháztól, és nagyon szép volt, de teljesen le volt pukkanva, nagyon nem ápolták.

Én világcsodákat játszottam 1995-ig. Amikor elkezdtem a pályát, akkor nagyon szerettem volna pesti színésznő lenni. Aztán ez annyira megfordult, és olyan jó lett a vidéki színjátszás, hogy jobb volt szakmailag, mint a pesti. Aki értett a szakmához, nem akart Pestre jönni. Nagyon jól éreztem magam, mert olyan emberekkel találkoztam, hogy az világ csodája volt. Szolnokon megértem a Schwajdát, aki egy nagyon jó ízlésű pali volt. Aztán jött a Kerényi Imre, aztán ő is elment. Ez alatt én elmentem Kaposvárra vendégként. Dolgoztam többek közt még Székely Gáborral, és Ruszt Józseffel is. Az antiszemitizmus a színészeknél nem volt divat, mindenki tudta, hogy én zsidó lány vagyok. Ma sokkal inkább, téma ez. Én nagyon szerencsés helyzetben vagyok, mert a Radnóti Színházban még játszom.

Miután a férjemtől elváltam, lett egy élettársam. Egy éves volt akkor a fiam. Ezért bomlott fel a házasság, mert lett az élettársam. Ő nem volt zsidó, disszidált 12 év után. Ma már nincs vele kapcsolat. Ő is színész volt. Mi együtt éltünk Miskolcon és a gyerek is akkor velem volt. Így nem jártunk olyan sokat haza. A korábbi férjemmel persze megmaradt a kapcsolat élete végéig. Egyébként ő fantasztikus volt a fiammal.

Nekem a cionista mozgalmakkal soha nem volt kapcsolatom. A Juci nevű barátnőmnek volt, aki Olaszországban élt. Izraelben turistaként viszont jártam, Jucival mentünk. Akkor még Milánóban kértem vízumot, ez a 1970-es években volt, mert itt nem lehetett vízumot kapni. Milánóból indultunk, és bejártuk egész Izraelt. A történet az úgy született, hogy egy hajóútra voltunk befizetve, és a hajó az előző turista csoportnál a kikötésnél megsérült. Így a következő csoport nem mehetett, és kellett keresni egy másik helyet, és így lett az Izrael. Elkerültünk egy olasz idegenvezetőhöz, aki ott Jaffában, a művész negyedben lakott, és vele néztük meg Jeruzsálem és Tel Aviv környékét. Repülővel mentünk, és ott autót béreltünk. Két hétig voltunk ott. Elmentünk a Libanoni határig, ott egy kibucban is jártunk. Egész lementünk a Vörös tengerig. A barátnőm már ismerte Izraelt, mert egyszer már volt ott. Imádtam az egészet. Nem akarnék ott élni, csak hát egy kuriózum volt ez számomra. Jeruzsálem a legszebb város, amit valaha láttam. Agresszíven vezetnek egy kicsit, de ennyi. Borzasztó vidám nép, ez volt a benyomásom. Tel Avivban azt a vidám bandát, olyan mindenféle népek. A fiam is volt Izraelben természetesen, ő is nagyon jól érezte magát, de nem gondolkodott azon, hogy kivándoroljon. Ő nagyon sokat utazik egyébként.

Én sokat utaztam életem során, főleg nyáron. Mindenhová, egész Európába, ahová lehetett. Az élettársammal utaztam és sok helyre vittük a fiamat is. Amikor csak háromévenként lehetett külföldre [ld. Utazás külföldre 1945 után – A szerk.] menni, azt én mindig kihasználtam. Amikor meg nem lehetett, akkor elmentünk Prágába, Karlovy Varyba. Ez a két város, már önmagában is fantasztikus látvány. Voltunk Bulgáriában is, azt is nagyon szerettük. Romániában nem volt annyira jó. A Juci barátnőm, szeretett volna nagyon elmenni a Duna-deltába. Elég borzalmas állapotok voltak ott.

Voltunk kétszer nyugat-európában. Mindent körbe néztünk. Amerikában most voltam először, oda a fiam vitt el. Ez úgy történt, hogy volt egy interjú velem, amit az Alföldi Róbert csinált az Alexandra könyvesházban, és eljöttek az unokáim és a fiam is. Azt kérdezte a Robi tőlem, hogy utazom-e még. Én mondtam, hogy sokat utazom. Kérdezte, hogy Amerikában voltam-e már. Én mondtam hogy nem, de New Yorkot, azt nagyon szeretném látni. És két hét múlva a fiam előállt és mondta, hogy akkor a születésnapomra elmegyünk New Yorkba. Az egy érdekes és megható dolog volt.

Jártam Spanyolországban, és a három skandináv országban is. Ide úgy kerültem, hogy a fiam idegenvezetett egyetemista korában. A Kanári-szigetekre vezetett éppen csoportot, ahol összebarátkozott egy spanyol utazási iroda vezetőjével, aki vezette a csoportját. Egyszer fölhívta a fiamat, hogy vezet egy turistacsoportot a három északi államba, nem akar-e csatlakozni a csoporthoz. A fiam mondta, hogy ő most nem tud menni, de a mamája biztosan. Így bekerültem egy nagyon előkelő szállodába. Elegáns előkelő társaság volt emlékszem. A színészet kapcsán, nem voltam külföldön, csak egyszer egy reklámfilmben szerepeltem Münchenben, a rendszerváltozás környékén.

Az 1956-ot úgy éltem meg, hogy itt voltam Budapesten szoptattam és szoptattam még egy gyereket a házban, mert nekem rengeteg tejem volt, az anyjának meg semmi teje nem volt. A pincében voltunk, anyám szegény állt a sorban, hogy kenyeret tudjon hozni nekünk. Ő volt a család hőse, az Anti nem volt egy hős. Még arra emlékszem, hogy amikor elkezdődött az egész 1956, sétáltunk a babakocsival a körúton, és itt rohanguktak zászlókkal, teherautókkal, és mi azt füleltük, hogy zsidóznak-e. Nem hallottunk akkor éppen zsidózást, de minket ez akkor nagyon érdekelt. A háború után, akarva akaratlanul az ember félt, hogy megismétlődik valami megint a

borzalmakból. A pincében ott vegyes társaság volt. Akit én szoptattam az egy zsidó kislány volt, egy ékszerésznek a lánya. Weil nevű ékszerész, ott laktak a Kertész utcában, a harmadik emeleten. Mi velük nagyon jó viszonyban voltunk. Az egész ház jó viszonyban volt egymással egyébként is. És aztán hogy zajlott 56?

Bennem soha nem merült föl, hogy elmenjek Izraelbe, de máshová se akartam kivándorolni. 1956-ban után volt, amikor ott laktunk a Kertész utcában, hogy minden este a fészekben töltöttük az estét. Nagy társaság volt ott. Aki disszidált, az mind fölugrott hozzánk elköszönni. És kérdezték, tőlünk, hogy nem jöttök? Nem vagytok normálisak, mondták sokan. Mindenki olyan izgatott volt, én meg valahogy nagyon nyugodt. Senkiben a családból nem merült föl, hogy elmenjen.

A háború után a mamám már olyan korú volt, mint most én. Mindennap elment a „zsidókhoz” ebédért, valaki házbelivel, ez neki séta volt. A Síp utcában lehetett ebédet kapni [Magyar Zsidó hitközség – A szerk.]. Nem tudom, hogy ez hogy zajlott, mert én akkor nem voltam Pesten, és ott másodmagával, harmadmagával lesétáltak, és hazahozták az ételt. Ott akárhányszor hétköznapiokon, a hétfői szünnapokon oda felmentem, ült ott három-négy asszony. Ott ültek az asszonyok és kártyáztak, jól megvoltak. Az Anti nem nagyon járt haza, egyébként mindent anyám intézett az utolsó leheletig, ami a ház körül zajlott, az Anti erre nem volt alkalmas. Ez egy nagy szám volt, hogy ő az anyósával lakik. Ott maradtak ketten, anyám nagyon agilis volt, és nagyon jó természete volt. Igyekszem a természetéből okulni, nagyon intelligens volt. Anyámnak mindig volt munkája. Élete végéig varrt. 80 éves korában is volt, megtalálták őt mindig kisebb-nagyobb munkákkal. 1979-ben halt meg, a zsidó szokások szerint temették. Én is még a mai napig, amit tudok megcsinálni. Pl. fölhajtok, meg mindent, amit megtudok kézzel csinálni. Még a tűt is be tudom fűzni.

Éveken keresztül hosszú nyarakat töltöttünk, a Nemzeti Színház üdülőjében. Ez Siófokon van a hajóállomás mögött. Ez már az 1965-70-es években volt. Én csak azt tudom mondani, hogy egyáltalán nem bánom, hogy nem vagyok fiatal. Azokban az években még a morális értékek, a szeretet, a kapcsolatok számítottak, sokkal tisztább világ volt. Sokszor gondolok rá, miközben nézem a fényképeimet, rettenetes sok fényképem van. Néha úgy kezembe kerül egyik-másik, és csak bámulok, hogy sugárzik a képről az öröm, a szeretet az összetartozás, és ez fantasztikus.

A művészszakmában ez egy kicsit másképp van, mert ott van egy siker koordináta, hogy ki milyen, ki mire képes. Rettenetes nagy az egymásra szorultság. Sokszor látni amerikai filmekben, hogy egy-egy nagy siker duettnek a végén, mindig összevesznek. Nem lehet büntetni a másikat. Most már a színészek között is van már „züllés”, és ez nekem szomorú. Ez a szakma sokáig védett volt.

A férjem 80 éves korában halt meg, 12 évvel ezelőtt. Zsidó temetőben van eltemetve, a zsidó hagyományok szerint temették. A válás után is tartottuk a kapcsolatot. Ő szerette volna bármikor, ha ez a viszony visszamegy, és én is persze nagyon becsültem és sokra tartottam, és nagy szeretettel gondolok rá, és nagyon jó viszonyban voltunk. Ő és a Péter abszolút jó viszonyban voltak. A férjem halála után a fiam egy kicsit megrettent és a legnagyobb meglepődésemre visszavette a férjem nevét. Én a fiamnak a Blumenthal nevet, ahogy vége lett a kapcsolatnak visszamagyarosítottam Bakosra. Én soha nem vettem fel a férjem nevét. Én nem használtam hivatalosan sem a Blumenthal nevet. Nekem nem volt erre szükségem. De a gyerek miatt bennem volt az, hogy nehogy még egyszer megtörténjen az, ami velem a háború alatt.

Az én nevem története is érdekes. A háború előtti években, amikor már volt az OMIKE, ott volt egy színházterem. A Dohány utcai zsinagóga mellett volt ez helyileg. Ők csináltak különböző előadásokat. Odaszorultak azok a zsidó művészek, akik nem dolgozhattak. Ott nyitották ezt a színháztermet. Én már nem emlékszem, hogy én hogyan kerültem oda, de egy Szilágyi Bea nevű táncosnő, színésznővel egy duettet csináltam, egy Schubert dalt. Ott találkoztam a Lendvai nevű híres operaénekesssel, aki benne volt ebben a műsorban. Hát persze rögtön megpróbált levenni lábamról, de ez csak egy kedves beszélgetés erejéig ment. Ott a próbákon többször beszélgettünk. Érdekes pasas volt nagyon. Felmerült, hogy nevet kéne változtatnom. A Klein név nem volt elég „művészies”, no meg nagyon zsidó név volt. Akkor én a Kormos Olga nevet választottam, mikor kérdezte, mondtam neki. Ő mondta, hogy ez nem jó, majd visszajött pár nap után, és azt mondta: hogy megvan a név, legyek Koós. Ezt a nevet csak miniszteri engedéllyel lehetett megkapni [ld. Névmagyarosítás. – A szerk.]. Mikor beadtam a postás kisasszony megkérdezte, hogy az erdélyi Kósok közül való vagyok-e, mert ez egy erdélyi név. Ezt hivatalossá tettem a háború után. Külön engedély kellett hozzá. Én a nevemet végül akkor változtattam meg, amikor a fiam megszületett.

Azt, hogy mi zsidók vagyunk, azt nem kellett tudatosítani bennünk gyerekkorunkban. Ez olyan evidens volt akkor. Nálam ez most sem probléma Én nagyon magyar is vagyok. Az állampolgárságom magyar, és van egy magyar, és egyben zsidó tudatom is. És ez én bennem irtó jól megfér. A fiammal ezen jól elpolemizálunk, és én ezt teljesen normálisnak tartom. Énnekem nem lehet Izrael a hazám. Engem soha nem ért semmilyen antiszemita megnyilvánulás. Csak közvetve. A társaságom igaz hogy nagyjából zsidókból tevődött ki.

Én egyébként nem tartom a vallást, a fiam viszont eljár. Őt ez valahogy jobban érdekli. Ez egy nagyon érdekes dolog, benne feltámadt ez, pedig ő nem kapott zsidó nevelést. Ő tudta, hogy a szülei zsidók, de nincs körülmetélve, nem járt zsidó iskolába. Egyik felesége sem volt zsidó. A második felesége, az egy olasz nő, aki elkezdte a családfáját kutatni mániákusan, és arra bukkant, hogy ő is zsidó. Át is akart térni, de olyan bonyolult áttérni, pedig ő aztán olyan fajta lány, aki egyáltalán nem ijed meg a saját árnyékától. Az unokám a Lauderbe jár. De a másik unokám is érdeklődik nagyon a zsidó vallás iránt, pedig őt a nagymama titokban megkeresztelte. Még a mamája sem tudott róla. A nagyobbik 21 éves lány, a kisebbik 13 ő is lány. Héberül beszél, és egy nagyigényű csudalény. Mind a kettő gyönyörű, tiszta Klein. Két külön házasságból születtek az unokáim.

Most is csináltam egy amerikai filmet. Volt két amerikai zsidó fiú, az egyik itt él. Lőwynek hívják. A család magyar származású, de soha nem éltek Magyarországon. A film egy kicsit az ő életük is. A film címe Mix. Én vagyok a nagymama a filmben. Engem castingoltak erre a szerepre. Én nem vagyok angolos, de megtanultam a szöveget. Ez a film ment Karlovy Varyban. És a fiam nagy gesztussal azt mondta, gyere elmegyünk. Beültünk a kocsiba és elmentünk, egy egészen fantasztikus hely. És nagy felhajtás volt, ő volt az én tolmácsom.

Az, hogy én háború alatt, nem kerültem nagyobb bajba, csak a véletlen műve. A háború után a rendszer alatt teljesen vegyes volt, nem volt az téma, hogy ki zsidó és ki nem az. Most annál inkább kérdés, fehérén feketén. Ez a politika a mi most van, rosszabb, mint a mindennapi antiszemitizmus. Egy kis antiszemitizmus az szokásjog itt errefelénk. Ezzel mindenhol találkozunk nemcsak itt, Franciaországban és Amerikában is. Ettől marad tartós ez a nép. Én kettős identitással élek. Én egy izgatott magyar, és izgatott zsidó vagyok. Én nem gondolom, hogy a zsidó kiválasztott nép. Én csak az embert nézem. Ez a kérdés magánügy volt. Ma már nem magánügy. Vannak

kollégák, akivel csak azért tartjuk a kapcsolatot, mert kultúrálnak szeretnénk látszani. Ez nekem rosszul esik, én is hibás vagyok ebben nyilván. Az irodalmi érdeklődésünkre is hat ez nyilvánvalóan. Ha ő Vass Albertet olvas, én meg Eszterházyt, akkor ez két intellektusnak olyan távolságot teremt, hogy nem lehet közös platformot találni, legfeljebb azt, hogy hogyan vannak az unokák meg a gyerekek. Nagyon problémássá tették a világot nekünk.